

УДК 1(091)

В.М. Слюсар
(ЖДУ імені Івана Франка)

АНАЛІЗ СТРУКТУРНИХ КОМПОНЕНТІВ САМОРЕАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ У ФІЛОСОФСЬКІЙ СПАДЩИНІ КАРОЛЯ ВОЙТИЛИ

У статті здійснено аналіз одного із компонентів структури самореалізації особистості – цілепокладання та етапів його циклічного протікання (формування самосвідомості, самопізнання, самовизначення, самооцінки) у філософській спадщині Кароля Войтили. Розкрито особливості етичного підходу до розгляду самореалізації особистості як цілісного процесу.

Актуальність. Механізм взаємодії в структурному процесі самореалізації особистості соціально-культурної детермінації та свободи є багатограним. Можна погодитись із твердженням В.С. Алікіна, що тільки реалізація свободи як інтегративного цілого в системі рівнів і порядків призводить до відтворення індивідами своєї сутності [1: 121]. На основі інтегральної функції свободи можна виділити такі складові структури самореалізації: самодіяльність, цілепокладання та його елементи (самопізнання, самовизначення, самоідентифікація, самооцінка), сформованість потреби самореалізації [2: 4]. Ці структурні елементи ґрунтуються передусім на низці фундаментальних настанов, котрі забезпечують особистісний рух взагалі. Основними з них можна виділити стійке прагнення особистості до самопізнання, її відкритість власній внутрішній реальності та бажання отримати та позитивно сприйняти об'єктивну правду про себе, упокорення в самосприйнятті та розкритті себе перед іншими. Сучасне глобалізоване суспільство позначається системними зрушеннями в особистісній сфері, передусім у процесах соціалізації, саморозвитку та самореалізації, відтак актуалізується необхідність поєднання різних методик вивчення людини та поглядів різних філософських течій, шкіл, зокрема екзистенціалізму, феноменології, персоналізму та неотомізму. Неотомізм розглядає людину як субстанцію, котра складається з душі й тіла, при чому перша як основа особистості виступає формотворчим принципом стосовно другої. Відтак, тілесне начало пов'язується з індивідуальністю, а самореалізація особистості визначає споглядання божественного блага як мету і сенс існування. На основі цього неотомісти акцентували увагу на необхідності соціальних змін через культивування інтелектуальних, моральних та теологічних чеснот. Поєднанням персоналістських ідей про моральний досвід М. Шелера та традицій

© Слюсар В.М., 2009

Фоми Аквінського характеризується філософія Кароля Войтили, котрий одним із найважливіших постулатів життєдіяльності людини визначив самоудосконалення через добрі справи, а через дію – вихід за межі самого себе і власної самотності. Набуття ж такого досвіду, на думку польського філософа, призводить до формування моральних цінностей як основи людської волі.

Метою статті є визначення особливостей філософських поглядів Кароля Войтили на проблему проявів свободи у структурних компонентах самореалізації особистості.

При аналізі структурних компонентів самореалізації особистості розглянемо найбільш змістовний, котрий характеризується великою кількістю підходів до вивчення, цілепокладання та його підструктурні елементи. Досягнення особистістю внутрішньої свободи можливе як реалізація внутрішньої життєвої мети при її самоздійсненні. Проте метою можна назвати не будь-яке логічне (ідеальне) передбачення майбутнього результату, а лише таке, як слушно зауважує О.Г. Мисливченко, яке відповідає бажанням і намірам цілепокладаючої людини і може бути здійснене за допомогою її активних дій [3: 157]. Кожна мета стосовно конкретної реалізації тих чи інших сутнісних сил особистості завжди передбачає цілепокладання. Цей процес містить у собі, по-перше, вибір і артикуляцію цілей реалізації власних сутнісних сил відповідно до конкретних соціальних умов та, по-друге, обрання сфер, способів та засобів їх втілення. Хоча й можлива діяльність індивіда без усвідомлення мети свого життя, але вона не визначається як особистісна самореалізація, оскільки втрачає свою цілісність. Це пояснюється тим, що самореалізація вимагає сприйняття індивідом мети життєдіяльності як своєї, яка не нав'язана ззовні і виростає з індивідуальних потреб [4: 138]. Це можливо за умов відшукування індивідуально значущих складників в системі соціальних зв'язків та утвердження індивідуальної свободи, що одночасно призводить до зняття суворої соціальної детермінованості у кожному структурному елементі цілепокладання. А тому самореалізація особистості передбачає свідому постановку мети самореалізації, визначення індивідуально значущих складників у структурі надіндивідуальних цілей, для досягнення яких докладаються зусилля багатьох людей на рівні соціальних груп і спільнот.

Цілепокладання, відповідно, передбачає необхідність протікання таких основних етапів: формування самосвідомості, самопізнання, самовизначення, самоідентифікація і самооцінка. Варто також вказати на циклічність протікання цих етапів, тобто здійснення останнього (самооцінки) передбачає трансформацію першого (формування самосвідомості), котрий є початком чергового циклу самореалізації на

якісно новому рівні. А основним чинником завершення кожного етапу постає феномен виявлення індивідуальної свободи у ньому, в іншому разі відбувається вплив на цілісність самореалізації взагалі.

Свобода утверджується у процесі самореалізації особистості за умов сформованості самосвідомості особистості, яка представляє собою, за визначенням І.Ф. Надольного, "усвідомлення індивідом своєї природної, інтелектуально-духовної, особистісної специфіки, національної і професійної приналежності, місця в системі суспільного виробництва, розподілу і відносин" [5: 564]. Цей структурний елемент процесу самореалізації особистості характеризується як переживання єдності й специфічності "Я" як самостійної унікальної сутності [6: 894]. На початковому рівні соціалізації особистість інтегрується в суспільство не як автономний член, а як частина органічного цілого, котра не мислить себе поза ним, до початку формування самосвідомості. Інтроективно-індивідуалістський характер самосвідомості визначає суб'єктивну спрямованість самореалізації (насамперед для себе, потім для суспільства, а не навпаки), однак виявляє свій соціальний та світоглядний зміст. Розглядаючи проблему самосвідомості, польський мислитель К. Войтила вказує, що самосвідомість, як і свідомість, в їх інтенційній визначеності є похідними з дії, а їх основне призначення – осягнення людиною власної суб'єктивності. Свідомість відображає кожен дію людини лише тільки властивим їй чином, пізнавально не об'єктивуючи при цьому ні саму особистість, ні кожен конкретний її вчинок. Відтак, на цьому етапі процесу самореалізації особистості Кароль Войтила вводить етичну складову – самосвідомість, – виявляє індивіда як носія моралі, котрий прагне до благ. Специфічною рисою самосвідомості є її спрямованість на об'єктивування свідомості, не просто особистості та її вчинку, але й свідомості вчинку, свідомості особистості. Етичним критерієм самореалізації виступає совість. Людина, зауважує філософ, "реалізується як особистість, як хтось, і як цей хтось вона може ставати доброю або поганою, тобто може реалізуватися, а може у певній мірі і не реалізуватися" [7]. Якщо в онтологічному аспекті будь-який вчинок людини є актом самореалізації, то в аксіологічному варто розрізняти цілісну самореалізацію (через добрі вчинки) та нецілісну (через злі вчинки).

Наступним після формування самосвідомості етапом цілепокладання як структурної одиниці процесу самореалізації є самопізнання. Воно визначається як найважливіша детермінанта для вибору цілей діяльності у процесі самореалізації особистості. Самопізнання передбачає опредметнення сутності особистості новим змістом. Самопізнання і самореалізація особистості знаходяться у

такому структурному взаємозв'язку, де перше виступає передумовою другого, при цьому практичне втілення індивідуальних характеристик особистості виводить самопізнання на новий, більш вищий рівень, спонукаючи до подальшого розвитку цього процесу. До того ж самореалізація наповнює самопізнання соціальним змістом. У зв'язку з цим Г.В. Гегель зазначав, що існує така індивідуальна здатність людини як прагнення породжувати себе, реалізовуватися у безпосередньо даних предметах з метою об'єктивного самопізнання себе неначе "ззовні", тобто змінювати зовнішні речі, відображаючи свій внутрішній світ і знаходити таким чином свої власні визначення. Досліджуючи основний мотив такої діяльності, мислитель визначив, що "людина це робить для того, щоб у якості вільного суб'єкта позбавити зовнішній світ його очуженості, що не піддається впливові, і в предметній формі насолоджуватися лише зовнішньою реальністю самого себе" [8: 37]. Людина створює для своєї життєдіяльності предмети, яких не існує у готовому вигляді в природі, об'єктивуючись у них. У цьому процесі відбувається виокремлення себе як творця від продуктів та результатів діяльності, а це призводить до появи необхідності самопізнання як першої передумови свободи. Особистість ставить перед собою питання "Хто я?", прагнучи не просто дізнатись, який набір емпіричних властивостей їй даний, а насамперед суб'єктивно визначити своє життєве призначення, порівняти свої ідеальний та реальний образи "Я", вибрати бажані сфери та способи самореалізації. Указуючи на взаємозв'язок свідомості і самопізнання у кожному акті самореалізації, Кароль Войтила зазначає, що свідомість, поєднана з переживанням буття та дією кожної окремої особистості, не тільки не поглинає і не закриває це буття та динамічної дійсності, але й розкриває їх "до глибин", а саме через це розкриває і людину в її своєрідній уособленості та неповторній конкретності [7].

Розкриття проблеми самопізнання у процесі самореалізації особистості є доволі змістовним через розкриття змісту категорії "особистий досвід" як безперервний і водночас одноразовий постійно повторювальний пізнавальний контакт людини із собою. Об'єктом досвіду можна визначити не лише чуттєве явище, що виникає в конкретний момент часу, а й саму людину, яка здатна виходити за межі усіх досвідів і при цьому ж перебувати у кожному з них. Досвід представляє самопізнання, по-перше, як цілісний процес (комплекс актів емпіричного та інтелектуального характеру), а, по-друге, як нескладний процес ("пізнавально ми здатні проникнути в самі глибини структури людини, не маючи остраху помилитися в окремих аспектах досвіду").

Уявлення про зміст самопізнання пройшли складний еволюційний шлях. Цей структурний елемент самореалізації протягом останніх п'яти століть розуміється насамперед як пізнання своїх внутрішніх можливостей (на відміну від середньовічного – пізнання, виявлення своєї уже визначеної соціальної ролі). Саме на основі цих можливостей будуються життєві плани, котрі передбачають необхідні зміни існуючих соціальних статусів на бажані. Це виявляється, таким чином, передумовою та водночас компонентом самовизначення. Отже, з'ясуємо детермінуючу роль самовизначення – наступного етапу цілепокладання як структурного елементу самореалізації особистості.

Поняття "самовизначення" тлумачиться як процес і результат вибору особистістю своєї позиції, цілей і засобів самореалізації, як основний механізм набуття і прояву людської свободи [9: 893]. Потреба у самовизначенні виникає насамперед у молодості, коли відбуваються основні моменти в становленні особистості, інтенсивні пошуки способів власного розвитку, осмислення своїх ролі та місця у суспільстві. Займаючи певну позицію особистість оцінює та усвідомлює попередні досягнення і невдачі, здійснює проектування себе у майбутньому, складає життєву програму, при цьому виникає потреба у формуванні та самореалізації своєї особистості. Детермінуюча роль самовизначення у процесі самореалізації полягає у тому, що воно виступає, з одного боку, установлювачем внутрішніх обмежень, а з іншого, – способом розширення меж власних можливостей, адже свобода вимагає від суб'єкта як утвердження себе всупереч зовнішньої детермінації, так і постійного подолання власної обмеженості, унаслідуваної від природи і свого минулого. Тому свобода самовизначення ґрунтується на принципі індивідуальної відповідальності перед іншими членами суспільства й орієнтується на неутилітарні форми активності.

У контексті проблеми самовизначення змістовним є здійснений Каролем Войтилою аналіз проблеми відчуження. Виходячи із двох типів соціальних зв'язків ("Я – інший" та "Ми"), польський мислитель визначає і два типи протилежних один до одного міжособистісних відношень в них: участь та відчуження. Особливістю особистісного самовираження у відношенні "участь" є унікальна та неповторна ситуація переживання "Іншого" як "ближнього", співпереживання самореалізації іншої людини, наближення до її індивідуальності через християнську любов до ближнього [10]. При цьому участь у саморозкритті іншого є і задачею для кожної людини, і необхідною умовою цілісної самореалізації. Відчуження є протилежним участі типом відносин, яке виключає переживання іншої людини, що супроводжується пошуком цілей життєдіяльності (наприклад,

надмірна утилітарність), котрі не призводять до цілісної самореалізації. Особливим проявом самовираження у самореалізації особистості є відчуття самонаповнення, яке дозволяє як подолати її надмірну індивідуалізацію, так і подолати значну соціальну детермінованість цього процесу. Індивідуалізм та тоталітаризм виступають знаряддям відчуження.

Виступаючи суб'єктом соціальних процесів, індивід у процесі самореалізації прагне оцінити об'єктивні умови, в які він включений, усвідомити своє місце в них, реалізувати уже пізнані власні здібності. Не існує жодної універсальної програми саморозгортання індивіда в соціумі, оскільки у кожної людини в процесі соціалізації формується її суб'єктивне "Я". Воно "багато в чому якраз і визначає способи самоутвердження в світі, які обирає особистість, однак у цілому має тенденцію до обмеження від зовнішніх дій і поведінки людини, утворюючи досить часто і рівень самореалізації та самовизначення, які вступають у протиріччя з ними" [11: 560]. Виникає протиріччя між індивідуальною замкненістю людини, самовизначенням та зовнішнім самоутвердженням її у конкретних соціальних умовах буття, що й обумовлює характер особистісної самореалізації. Це протиріччя набуває подальшого розвитку на наступному етапі цілепокладання як структурного елементу самореалізації особистості – самооцінці. Якщо індивід володіє сформованим на основі досвіду комплексом уявлень про себе, у нього складається система оцінок себе і своєї діяльності, які можна очікувати від інших людей. Відтак, можна визначити самооцінку і як момент самосвідомості, що визначає її з позиції певного ставлення до власних якостей, можливостей, фізичних, духовних сил тощо, і як акт самовизначення людини через постійне зіставлення особи з потенціальними напрямками розвитку, можливостями, силами та наявними станами, з життєвими ситуаціями, вимогами, суспільними нормами життя і т. д. Лише розвинута особистість володіє здатністю до абстрактного мислення, до рефлексії, до трансценденції, можливістю виходити за рамки вузького локального світу, що, у свою чергу, дозволяє правильно проаналізувати соціальні процеси, визначити своє місце в них і здійснити самооцінку, на основі якої самореалізація набуває своєї цілісності.

Основними критеріями самооцінки виступають совість та залежність від істини як специфічні характеристики свободи людини і основа для трансценденції особистості у вчинку. Саме залежність від істини характеризує свободу не у "чистому" вигляді, а як самодетермінацію як ознаки духовного динамізму особистості, та вказує на динаміку самореалізації та на її нереалізованість в етичному розумінні. А відтак, і "критерій розподілення і протиставлення

зводиться до істини: особистість як "хтось", хто наділений духовним динамізмом, реалізується через істинне добро і не реалізується через неістинне добро" [7].

Із етапу здійснення самооцінки розпочинається творчо-динамічна самореалізація особистості, оскільки, на відміну від пізнання і самопізнання, у процесі упредметнення / розпредметнення індивідом культури відбувається усвідомлення того, чим ті чи інші предмети можуть стати для нього у процесі саморозвитку. Отже, самооцінка визначає завершення одного циклу, початок наступного, тобто перехід до формування самосвідомості як першого етапу цілепокладання, а процес самореалізації переходить на якісно новий рівень.

Висновки. Через здійснення вчинку на основі свободи відбувається самореалізація особистості, оскільки вона, на думку польського філософа, стає доброю чи поганою. Ця ж свобода містить у собі залежність від істини, котра виявляє себе у совісті, її функціональне призначення полягає у визначенні істинного блага та формуванні почуття обов'язку як складової свободи особистості. Така самореалізація, яка здійснюється в нерозривній єдності в аксіологічному та етичному значеннях, отримує нову якість – цілісність, яка є водночас само-властивістю та само-пануванням.

Список використаних джерел та літератури

1. Алікін В.С. Свобода в аспекті соціально-діяльній сущості людини / В.С. Алікін // Проблеми філософії. Республіканський міжвідомчий науковий збірник. Випуск 87. Культура, світогляд, гуманізм. – К.: Либідь, 1991. – С. 118 – 122.
2. Слюсар В.М. Феномен свободи в культурній самореалізації особистості : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філос. наук : спец. 09.00.04 "Філософська антропологія, філософія культури" / В.М. Слюсар. – К., 2008. – 17 с.
3. Мысливченко А.Г. Человек как предмет философского познания / А.Г. Мысливченко. – М.: Мысль, 1972. – 190 с.
4. Недашківська М.О. Соціальність – об'єктивний зміст самореалізації особистості / М.О. Недашківська // Філософська і соціологічна думка. – 1993. – № 7 – 8. – С. 130 – 146.
5. Надольний І. Самосвідомість особистості / І. Надольний // Філософський енциклопедичний словник. – К.: Абрис, 2002. – С. 564.
6. Албушенко В.Л. Самосознание // Всемирная Энциклопедия: Философия / В.Л. Албушенко [Главн. науч. ред. и сост. А.А. Грицанов]. – М.: АСТ, Мн: Харвест, Современный литератор, 2001. – С. 894 – 895.
7. Войтыла К. (Иоанн Павел II) Личность и поступок. Антропологическое исследование [электронный ресурс] / Кароль Войтыла. – Режим доступа к библиотеке:
http://www.catholic.uz/library/books/lichnost_i_postupok/index.htm

8. Гегель Г.В.Ф. Эстетика В 4-х томах. / Г.В.Ф. Гегель – М.: Искусство, 1968. –Т. 1.– 1968. – 313 с.
9. Савелова С.Б. Самоопределение // Всемирная Энциклопедия: Философия / С.Б. Савелова [Главн. науч. ред. и сост. А.А. Грицанов]. – М.: АСТ, Мн: Харвест, Современный литератор, 2001. – С. 893 – 894.
10. Олексюк Л. Философская заповедь Кароля Войтылы / Лилия ОЛЕКСЮК Богдан ОЛЕКСЮК. – День. – 2005. – № 73. – С. 7.
11. Албушенко В.Л. Личность // Всемирная Энциклопедия: Философия / В.Л. Албушенко [Главн. науч. ред. и сост. А.А. Грицанов]. – М.: АСТ, Мн: Харвест, Современный литератор, 2001. – С. 559–561.

***W.M. Slusar. Analiza struktury samorealizacji osobowości w
filozoficznym spadku Karola Wojtyły.***

W artykule zrobiono analizę jednej ze struktur realizacji osobowości, cele oraz cykliczny przebieg (formowanie się świadomości, wyznaczenia i ocena) w filozoficznym spadku Karola Wojtyły. Rozwinięto wyjątkowość podejścia etycznego do rozpatrywania osobowości jako procesu.

***V.M. Slusar. Analysis of Structure Components in Personality
Self-Implementation in Philosophic Heritage of Karol Voytyla.***

The article carries out the analysis of the self-realisation components – formation of aims and the stages of its cyclic flowing (self-consciousness, self-cognition, self-determination, self-appraisal formation) in the philosophic inheritance of Carol Voytula. Peculiarities of ethic approach to the consideration of human self-realisation as an integral process are revealed.